

Առաւօտ է . ահաւասիկ մեր դիմացը կ'եննէ զուարթատեսիլ հաւ մը, մերթ զլինին վրայ կը բանայ հովահար մը, մերթ կը բոցէ զայն, կարծես առաւօտեան աստղը կը բարեւէ . միշտ կը շարժի, միշտ ահաբեկ կը զողզը . դայ : Սորա հայրենիքն՝ չէ՛ միայն Պոնտոս, այլ և Արարատ և Վիլիկիա, Արցախ և Սիւնիք : Սա նազելի համարուած է տեւքով և բարբով . եզրպատացիներէն կը մեծարի, և ի մեզ կը հանդիսանայ եղբայրիրութեան օրինակ և ուրախութեան նշանակ . անշուշտ գուշակեցիր ընթերցող թէ Յուպոյն է սա : Մինչդեռ կը զմայլի՜նք Յուպոյին գոյնզգոյն փետրոց և գեղանի ցգուններուն վրայ, աշխոյժ թռչնիկ մը կարծես բոլորովին օտար մեր աշխարհին՝ շուարած, օդոյ մէջ իւր թըռիչներով շարժական լարիւրինթոսներ կը գծէ : Միծառն է սա, զոր ուսմին կաթոգին կը սիրէ, և ամենայն խնամք կը տանի՝ վախ՛նալով թէ մի գուցէ իրեն կոպուն ծիծն խայթելով, կաթէ գրէկ կենդանին . և աստի գուցէ հայկական քեցուչ անուամբ կոչուած է Միծառն . յիծ — անեղ :

Շարաշարեղի

Հ. ՄԻՄԻՆ Ե.

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

Ի ԹՐԵՍ ԵՒ Ի ՎԻԵՆԱ

(1776—97)

(Շար. տես էջ 60)

ՎԻԵՆԱՅԻ Միւիթարեան ուխտին տպարանն և տպագրութիւնը, որ այնչափ փայլ պիտի յաւելուն ժամանակաւ ազգային այս պարտեսին, խիստ չափաւոր սկզբնաւորութիւն մը ունեցան ի թրեստ :

Նոր մենաստան մը ի թրեստ հաստաւ տեղաւ եռանկեամբ, հազիւ երկու տարի անցեր էր իրենց նոր հաստատուելուն վրայ, առանց լքանելու ոչ նիւթական միջոցաց պակսութենէ և ոչ իրաց և զիպուածոց ձախող պարագաներէ, փութացին իրենց համար մանաւոր տպարան մը ունենալու աշխատու-

թեան ետեւէ ըլլալ, որուն արտունութիւնն և կայսերական հրամանագիրն բնորոշելով յատարական պետութենէ, երկու տեսակ գիր ձուլել տունին, նոր հայրերու և մարց վրայ, բոլորգիր և նօտր, իրենց ամէն կարեւոր պարագայիւք, զլիսագիրներով և ծաղկաբոց, և սկսան տպագրութեան գործով զբաղիլ :

Առաջին հրատարակութիւնն՝ ոտանաւոր գրուած մ'է ի պատիւ՝ իրենց մենաստանին օգնականութեան և պաշտպանող ձեռք կարկառող կայսեր, մեծագիր երես մը միայն : Բուն առաջին երկասիրութիւնն, 1776ին եղած է . և խորագիր կը կրէ. “ Յորդորակ առ պաշտօնասիրութիւն սրբոյ Աստուածա՝ ծնի ”, Եւ ի յառաջանին կը ծանուցանեն երախտապարս սրտի, թէ . . . “ Կոմեցաք զի առաջին պտուղ տպարանին լինիցի ի պաւտի սրբոյ Աստուածամօրն, իբր ցոյց երախտագիտութեան մերոյ առ նա վասն այցելութեան, զոր հաւասարմբ միջնորդութեամբ նորա արարեալ մեզ Աստուծոյ ” :

Առաջին տարինն բոլորովին տարրական և ամենանշան տեսակներ հրատարակուեցան իրենց տպարանէն . և գտնուած զիրբերնուն մէջ կարելի չէր աւելի բան մը յուսալ . բայց 1783ին և հետեւորդ տարիներու մէջ աւելի կարեւոր և հետաքննական երկասիրութիւնք ալ կ'ընծայուէին, յորոց ոմանք միաբանից Թարգմանութիւնք էին, և այլք աշխարհիկ ծանօթից և բարերարաց . ինչպէս Թռչողք զՊիկնաց, Քաղաքապետութեան գիրք ի 1783, և հետեւեալ տարւոյն մէջ Եզուրոսի առակք, Վիպասանոգրիս Ամերիկոյ, Տնօրենոգրիս մարդկային կենաց, և քիչ շատ գործունէութեամբ կը շարունակեն մինչեւ 1809, յորում Անտարան մը միայն հրատարակուած կը գտնենք իրենց տպարանէն :

Թէ՛ Եւրոպոյի քաղաքական զիրքէն և պատերազմներէն թրեստ քաղաքին ձեռքէ ձեռք անցնելէն, և թէ՛ զրամական անձկութենէ կը բռնապատուին Միւիթարեանը ունեցածնին չունեցածնին թողուլ ու երթալ ապաստանիլ ի Վիեննա մայրաքաղաք, կայսերական գերդատանին անմիջական հովանաւորութեան տակ . կը ստանան վանք, բնակութիւն, հան-

գիտա զիւրակեցութեան միջոցներ ու տպարան. ու ինչպէս ի Թրեքստ, հոն ալ սրբազան երեքայրիք մը իրենց տպարանին կ'ըլլայ Սրբոյ կուսին Մարիամու, Մխիթարեան ուխտի մայրազուլ պաշտպանին, վարուց պատմութիւնն (1812). որով և կը յաջողին ընդարձակել ու կարգաւորել իրենց բարոյական և նիւթական կեանքը և գործունէութիւնը թէ իրենց և թէ նախընթացից փորձերէն խելամուտք՝ թէ մեր ազգին մէջ տպարանի գործը որչափ տպւեալտաւ է, եթէ աւոր մէջ միայն նիւթական շահագործութիւն նկատուի, ընդարձակութիւն ուզեցին տալ իրենց գործոյն՝ ազգային նեղ շրջանակի մէջ միայն չամփոփելով, այլ եւրոպական, մանաւանդ գերմաներէն լեզուով բազմատեսակ և բազմաթիւ հրատարակութիւններով և կայսերական արտօնագրով եկեղեցական պատամանց վերաբերեալ գրող տպագրութիւններն, բոլոր Աւստրիոյ տէրութեան մէջ՝ իրենց յատկացրեցելով. որոյ վրայ աւելցուցին ապա՝ լատպարտիոյ և վիեննական տէրութեան մէջ, որ նոյն ատեն աւստրիական հպատակութեան ենթակայ էր, բոլոր գլոխաց մէջ գործածութիւնը գրող տպագրութիւնն իրենց սեպհականելով։

Բայց ասոնց նման առանձնաշնորհութեանց վայելք չէին կրնար հաճոյ ըլլալ երկրին տնտեսագրապետաց։ 1848ին հանդիպած յեղափոխութիւնն՝ Աւստրիոյ մէջ ալ ունեցաւ իր ազդեցութիւնը, և փերպինանդ Ա. կայսր բռնադատուեցաւ հրաժարել իր թագէն՝ ի շնորհիւր եղբորը և եղբորդուցն։ Ութնամսանա՝ մեայ պատանեակ կայսրն՝ ֆրանցիսկո Թոմսէփ Ա., Հաբսբուրգեան զահայից վրայ բազմելով, և ժողովրդեան սպառնական թախանձանքէն բռնապատուելով՝ երկրին օրինաց նախկին ենթագրեալ խտտութիւնները մեղմացրեց, ուրիշ պահազան ազատութեանց հետ զոր կը խնդրէին, տպագրութեան ազատութիւն և շնորհեց, և այս նկատմամբ եղած և արուած ամէն առանձնաշնորհութիւնները վերաց և ոչնչացուց։

Մխիթարեան տպարանն անկէ ետքը աւելի կերպով մտադրութիւնը դարձուց հայկական մասը բարաբերու։ Առդէն 1840էն ի վեր սկսեց էին շահաւետ և օգտակարացոյն հրատարա-

կութիւններ ընծայել, և Հին և նոր օտար մատենագրութեանց այլ և այլ երկասիրութիւններ սկսեց էին թարգմանուիլ, եւրոպական լեզուաց ուսումը վերացնելու համար այլեպէլ բառարանք և քերականութիւններ. 1845էն կը սկսէին հրատարակուիլ Արամեան մատենադարանի հատորք, համանուն ընկերութեան նպաստիւք, և 1849ին Եւրոպա շաբաթական լրագիրը։

Գրեթէ մի և նոյն միջոցին, ի Պարիս Գաղղիոյ հաստատուած Մխիթարեանց ձեռնարկութեամբ, կը մտածուէր հայկական գրեւու, թէ գլխաւոր՝ բոլորգիր և թէ հոտոր տառից նոր փոփոխութիւն մը տալ աւելի եւրոպական ճաշակաւ և վայելչու ձեւերով. ու անոնցմով կը սկսէին տպագրուիլ՝ նախ զաղղիացի տպագրապետաց քով, և ապա Արամեան կոչուած մասնաւոր հայ տպարանէն այլեպէլ հրատարակութիւնը։ — Վիեննայի տպարանն ալ չուզեց ետ մնալ այդ նորութիւնէն. մանաւանդ թէ աւելի կերպով մը ճոխացնելու և աւելի աչքի հաճոյական կերպարանք տալու ջանքն ունեցաւ, ամէն տեսակ հայերէն տառից ընտիր պրոշմներ պատրաստելով և ձուլելով, ազգային և օտար տպարանաց ալ վաճառելով։

Եղաւ ատեն յորում ըսուեցաւ թէ տպարանին սեպհականութիւնն աւստրիացւոյ մը անցեր էր, և իր անունը սկսաւ դրուիլ նոյն իսկ հայերէն հրատարակութեանց վրայ. բայց քիչ տեսնու, և ներկայ ուսումնասէր և բազմամտաւոր Արամեանցի օրով կրկին Մխիթարեանց զանալով՝ աւելի բարգաւաճ վիճակ մը ստացաւ. այնպէս որ ի մեծ պատիւ Մխիթարայ ուխտին և ազգին ընդհանրութեան, կը վկայուի աննախանձ անձինքներէ, թէ ի վիեննա՝ կայսերական տպարանէն ետքը՝ առաջին գործարանն է այլեպէլ ազգաց յատուկ տառից ճոխութեամբ, տպագրութեան մաքրութեամբ, ճաշակի գեղով և ընտրութեամբ։ Երանօթ են և ազգին մէջ տաժուած՝ Հանգեա ամսօրեայ լրագիրն և այլ և այլ մատենագրարաններն, Եւրոպիոյ զանազան մայրաքաղաքաց և վիեննայի Մխիթարեանց գրատան մէջ գտուած հոյ Զեւագրաց ցոցակը։